

Aleksandra STACHAK, Sylwia JURZYK-NORDLÖW, Małgorzata NOWAKOWSKA

**DRZEWIA I KRZEWY WIEJSKICH TERENÓW PRZYKOŚCIELNYCH
W POŁUDNIOWO-ZACHODNIEJ CZĘŚCI WOJEWÓDZTWA
ZACHODNIOPOMORSKIEGO – MIĘDZY ODRĄ A MYŚLĄ**

**THE TREES AND SHRUBS OF THE RURAL AREAS ADJACENT TO
THE CHURCHES IN SOUTH-WESTERN PART OF THE WEST POMERANIAN
VOIVODESHIP – BETWEEN ODRĄ AND MYŚLĄ**

Katedra Dendrologii i Kształtowania Terenów Zieleni, Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie, ul. Janosika 8, 71-424 Szczecin

Abstract. In 76 rural areas adjacent to churches – in the 74 villages – studied in the years 1999 and 2000, and next in the years 2006 and 2007, grow seldom are the following: *Abies procera*, *Picea omorika*, *Pinus wallichiana*, *Liriodendron tulipifera*, *Berberis julianae*, *Berberis verruculosa*, *Tilia* 'Euchlora', *Tilia tomentosa* 'Pendula', *Prunus* 'Kanzan', *Ailanthus altissima*, *Cotinus coggygria*, *Cotinus coggygria* 'Rubrifolius', *Cornus controversa*, *Catalpa bignonioides*.

Słowa kluczowe: drzewa i krzewy, występowanie.

Key words: occurrence, trees and shrubs.

WSTĘP

Celem badań, których wyniki przedstawiono w niniejszej pracy, było poznanie zadrzewienia terenów przykościelnych we wsiach położonych w południowo-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego, na obszarze gmin: Dębno, Boleszkowice, Mieszkowice, Moryń, Cedynia, Chojna, Trzcińsko Zdrój i Myślibórz. Badania prowadzono w latach 1999 i 2000, po czym je ponowiono w latach 2006 i 2007 (w celu zaktualizowania wcześniejszych wyników).

Wyniki badań pochodzą z 76 terenów przykościelnych w 74 wsiach (w Godkowie dotyczą zadrzewienia przy kościele na starym nawsiu i przy kościele na kolejowym osiedlu; w Krajniku Górnym – zadrzewienia przy kościele i przy niewielkiej kamiennej budowli usytuowanej w bezpośrednim sąsiedztwie terenu z kościołem). Cmentarze przykościelne zachowały się we wsiach: Barnówko (gdzie jest kaplica i stary cmentarz z pozostałościami nagrobków), Goszków, Grzybno, Kłosów, Mętno, Rościn, Stoki, Troszyn, Witnica, Zatoń Dolna (w tej wsi na terenie przykościelnym zachowały się nieliczne groby). Drzewa i krzewy rosnące na terenie cmentarza i w bezpośrednim sąsiedztwie kościoła ujęto łącznie.

MATERIAŁ I METODY

Na terenach przykościelnych dokonano przeglądu rosnących drzew i krzewów, oznaczając gatunki i odmiany, które zestawiono w tab. 1. Nazewnictwo roślin oparto o Index Plantarum (red. Węglarski 2004).

Tabela 1. Wykaz drzew i krzewów rosnących na wiejskich terenach przykościelnych (w tym na przykościelnych cmentarzach) między Odrą a Myślą

Table 1. A register of trees and shrubs growing in rural areas adjacent to churches (also in graveyards) between Odra and Myślą

Gatunek, odmiana Species, variety	Tereny przykościelne Areas adjacent to churches	Razem Together
1	2	3
<i>Gymnospermae</i>		
<i>Abies concolor</i> (Gordon et Glend)Lindl. ex Hildebr.	12, 17b, 67	3
<i>Abies koreana</i> E.H.Wilson	11	1
<i>Abies nordmanniana</i> (Steven)Spach	56, 67	2
<i>Abies procera</i> Rehder	17b	1
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> (A.Murray)Parl.	1, 23, 24, 29, 38, 42, 43, 52, 57, 64, 65, 67	12
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Alumii'	6, 23, 24, 42, 67	5
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Ellwoodii'	6, 23, 24, 29, 38, 43, 45, 53, 63, 67, 70	11
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i> 'Fletcheri'	24, 70	2
<i>Chamaecyparis pisifera</i> (Siebold et Zucc.)Endl.	27	1
<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Boulevard'	67	1
<i>Chamaecyparis pisifera</i> 'Plumosa'	67	1
<i>Juniperus</i> 'Blue Carpet'	29, 67	2
<i>Juniperus communis</i> L.	24, 34, 42, 56, 65	5
<i>Juniperus communis</i> 'Hibernica'	6, 18, 38, 52, 67, 69, 70, 73	8
<i>Juniperus</i> × <i>media</i> Melle	31a, 67, 72	3
<i>Juniperus sabina</i> L.	1, 5, 6, 23, 24, 25, 28, 29, 31a, 42, 43, 44, 45, 48, 52, 56, 67, 68, 70	19
<i>Juniperus sabina</i> 'Tamariscifolia'	6, 23, 43	3
<i>Juniperus squamata</i> Buch.-Ham. ex Lamb. 'Meyeri'	5, 16, 24, 29	4
<i>Juniperus virginiana</i> L.	22	1
<i>Juniperus virginiana</i> 'Burkii'	52	1
<i>Juniperus virginiana</i> 'Glauca'	6, 24, 38, 43, 55, 67	6
<i>Juniperus virginiana</i> 'Pendula'	42	1
<i>Juniperus virginiana</i> 'Skyrocket'	6, 24, 29, 43, 55, 56	6
<i>Larix decidua</i> Mill.	17a, 17b, 24, 42, 44, 45, 67, 69	8
<i>Picea abies</i> (L.)H.Karst.	1, 4, 6, 7, 8, 10, 12, 13, 15, 16, 17b, 18, 19, 23, 26, 28, 29, 33, 35, 36, 39, 40, 42, 44, 45, 46, 51, 53, 54, 55, 57, 58, 61, 63, 65, 67, 68, 70, 71, 73	40
<i>Picea glauca</i> (Moench)Voss 'Conica'	56	1
<i>Picea omorika</i> (Pančić)Purk.	1	1
<i>Picea pungens</i> Engel.	1, 10, 17a, 17b, 18, 19, 26, 36, 40, 42, 60, 65, 67, 73	14
<i>Picea pungens</i> f. <i>glauca</i> Beissn.	6, 14, 50, 70	4
<i>Pinus nigra</i> J.F.Arnold	17a, 67	2
<i>Pinus strobus</i> L.	9, 67	2
<i>Pinus sylvestris</i> L.	6, 17b	2
<i>Pinus wallichiana</i> A.B.Jacks.	67	1
<i>Pseudotsuga menziesii</i> (Mirb.)Franco	1, 4, 6, 7, 8, 12, 14, 24, 26, 39, 42, 58, 60, 63, 67, 68, 73	17
<i>Pseudotsuga menziesii</i> var. <i>glauca</i> (Mayr)Franco	4, 73	2
<i>Taxus baccata</i> L.	6, 7, 19, 23, 31a, 31b, 38, 44, 48, 50, 56, 67, 70, 72	14
<i>Taxus baccata</i> 'Aurea Decora'	6, 68	2
<i>Taxus baccata</i> 'Fastigiata'	6, 23, 53, 68	4
<i>Thuja occidentalis</i> L.	11, 14, 16, 21, 22, 24, 29, 38, 39, 42, 45, 48, 51, 56, 58, 61, 63, 65, 67, 69, 70	21
<i>Thuja occidentalis</i> 'Aureoscens'	6, 24, 45, 67, 70	5

cd. tab. 1 – cont. Table 1

1	2	3
<i>Thuja occidentalis</i> 'Danica'	29, 38, 48, 52, 67	5
<i>Thuja occidentalis</i> 'Ericoides'	67	1
<i>Thuja occidentalis</i> 'Spiralis'	24, 70	2
<i>Thuja occidentalis</i> 'Umbraculifera'	23, 38, 52, 65, 67	5
<i>Thuja occidentalis</i> 'Wareana'	72	1
<i>Thuja orientalis</i> L.	6, 11, 17a, 21, 24, 25, 33, 46, 49, 60, 61, 67	12
<i>Thuja plicata</i> Donn ex D.Don	41, 56, 67	3
<i>Thuja plicata</i> 'Zebrina'	11	1
<i>Thuja</i> × <i>plicatoides</i> Seneta 'Smaragd'	6, 16, 22, 24, 46, 52, 67, 70	8
<i>Tsuga canadensis</i> (L.)Carrière 'Jeddeloh'	70	1
<i>Angiospermae</i>		
<i>Acer campestre</i> L.	51, 62, 67, 72	4
<i>Acer negundo</i> L.	1, 13, 22, 57	4
<i>Acer platanoides</i> L.	1, 7, 8, 10, 11, 17a, 19, 22, 24, 25, 29, 32, 34, 44, 45, 48, 51, 57, 59, 63, 64, 65, 67, 69, 72, 73	26
<i>Acer platanoides</i> 'Schwedleri'	67	1
<i>Acer pseudoplatanus</i> L.	7, 24, 74	3
<i>Aesculus</i> × <i>carnea</i> Hayne	70, 73	2
<i>Aesculus hippocastanum</i> L.	2, 4, 8, 13, 18, 21, 22, 31a, 31b, 36, 43, 44, 45, 47, 51, 59, 65, 70, 73, 74	20
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.)Swingle	57	1
<i>Berberis julianae</i> C.K.Schneid.	1	1
<i>Berberis thunbergii</i> DC.	16, 67	2
<i>Berberis thunbergii</i> 'Atropurpurea'	16, 57, 67	3
<i>Berberis verruculosa</i> Hemsl. et E.H.Wilson	23	1
<i>Berberis vulgaris</i> L.	16, 23, 48, 67	4
<i>Berberis vulgaris</i> 'Atropurpurea'	16, 24, 57, 67	4
<i>Betula pendula</i> Roth	1, 12, 17a, 31a, 44, 45, 52, 62, 69, 71	10
<i>Buxus sempervirens</i> L.	6, 9, 10, 11, 12, 14, 16, 17a, 21, 23, 24, 27, 29, 31b, 33, 38, 43, 52, 55, 63, 67, 70	22
<i>Buxus sempervirens</i> 'Angustifolia'	27	1
<i>Catalpa bignonioides</i> Walter	67	1
<i>Chaenomeles japonica</i> (Thunb.)Lindl. ex Spach	34, 67	2
<i>Chaenomeles</i> × <i>superba</i> (Frahm) Rehder	5	1
<i>Clematis vitalba</i> L.	41, 62	2
<i>Cornus controversa</i> Hemsl.	39	1
<i>Corylus avellana</i> L.	2, 5, 7, 22, 25, 57, 58, 62, 63	9
<i>Cotinus coggygria</i> Scop.	17a	1
<i>Cotinus coggygria</i> 'Rubrifolius'	67	1
<i>Cotoneaster divaricatus</i> Rehder et E.H. Wilson	67	1
<i>Crataegus laevigata</i> (Poir.)DC.	1, 8, 34	3
<i>Crataegus</i> × <i>media</i> 'Paul's Scarlet'	44	1
<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.	1, 8, 29, 30, 34, 57	6
<i>Deutzia scabra</i> Thunb.	5, 67	2
<i>Deutzia scabra</i> 'Plena'	67	1
<i>Euonymus europaeus</i> L.	27, 29	2
<i>Euonymus fortunei</i> (Turcz.)Hand.-Mazz. 'Emerald Gaiety'	43, 67	2
<i>Euonymus fortunei</i> 'Emerald'n Gold'	33, 63, 67	3
<i>Euonymus fortunei</i> var. <i>radicans</i> (Siebold ex Miq.) Rehder	6	1
<i>Fagus sylvatica</i> L.	17a, 44	2
<i>Fagus sylvatica</i> f. <i>purpurea</i> (Aiton)C.K. Schneid.	38, 67	2
<i>Forsythia</i> × <i>intermedia</i> Zabel	1, 3, 4, 6, 21, 31a, 34	7
<i>Forsythia</i> × <i>intermedia</i> 'Spectabilis'	34	1
<i>Fraxinus excelsior</i> L.	1, 3, 5, 7, 8, 10, 14, 17a, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 29, 32, 36, 37, 38, 40, 42, 44, 46, 47, 49, 50, 53, 54, 58, 62, 65, 70, 71, 72, 73, 74	37
<i>Fraxinus excelsior</i> 'Pendula'	5, 9, 21, 26, 35, 44, 46, 49, 54, 68, 71, 72, 73	13
<i>Fraxinus pennsylvanica</i> Marshall	28	1
<i>Hedera helix</i> L.	6, 7, 8, 12, 14, 17a, 20, 26, 30, 31a, 31b, 32, 33, 36, 37, 38, 41, 46, 51, 52, 53, 54, 56, 58, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 73, 74	35

cd. tab. 1 – cont. Table 1

1	2	3
<i>Hydrangea macrophylla</i> (Thunb. ex Murray) Ser.	5, 16, 19, 21, 67, 69	6
<i>Juglans regia</i> L.	17a, 31b, 35, 65	4
<i>Kerria japonica</i> (L.)DC. 'Pleniflora'	16, 31b, 42	3
<i>Ligustrum vulgare</i> L.	1, 4, 5, 6, 67	5
<i>Liriodendron tulipifera</i> L.	67	1
<i>Lonicera pileata</i> Oliv.	17a, 20, 67	3
<i>Lonicera tatarica</i> L. 'Rosea'	42	1
<i>Lycium barbarum</i> L.	9, 37, 47, 53, 62, 70	6
<i>Magnolia</i> sp.	6	1
<i>Mahonia aquifolium</i> (Pursh)Nutt.	16, 27, 29, 31b, 34, 67	6
<i>Malus domestica</i> Borkh.	6, 70	2
<i>Morus alba</i> L.	45, 54	2
<i>Paeonia suffruticosa</i> Haworth	46, 67	2
<i>Parthenocissus quinquefolia</i> (L.)Planch.	25, 53, 55, 62	4
<i>Philadelphus coronarius</i> L.	13, 27, 41, 45, 52, 57, 67	7
<i>Philadelphus inodorus</i> var. <i>grandiflorus</i> (Willd.)A.Gray	1, 13, 27, 45, 57	5
<i>Philadelphus pubescens</i> Loisel.	1, 13, 27, 67	4
<i>Philadelphus</i> × <i>virginialis</i> Rehder 'Virginal'	67	1
<i>Physocarpus opulifolius</i> (L.)Maxim.	67, 71	2
<i>Platanus</i> × <i>hispanica</i> Mill. ex Münchh. 'Acerifolia'	41, 58, 67	3
<i>Populus</i> × <i>canadensis</i> Moench	69	1
<i>Populus nigra</i> L.	73	1
<i>Populus tremula</i> L.	62	1
<i>Potentilla fruticosa</i> L.	34	1
<i>Prunus avium</i> L.	24	1
<i>Prunus cerasifera</i> Ehrh.	29, 34, 42, 67, 72	5
<i>Prunus cerasifera</i> 'Pissardii'	34	1
<i>Prunus cerasus</i> L.	31b	1
<i>Prunus domestica</i> subsp. <i>domestica</i> L.	35, 73	2
<i>Prunus</i> 'Kanzan'	6	1
<i>Prunus laurocerasus</i> L.	6	1
<i>Prunus triloba</i> Lindl.	34, 42	2
<i>Pyracantha coccinea</i> M.Roem.	57	1
<i>Pyrus pyraeaster</i> (L.)Burgsd.	42	1
<i>Quercus petraea</i> (Matt.)Liebl.	1, 17a, 23	3
<i>Quercus robur</i> L.	1, 3, 17a, 23, 27, 32, 34, 36, 44, 48, 60, 65, 71, 74	14
<i>Quercus rubra</i> L.	17a, 71	2
<i>Rhododendron</i> sp.	6, 70	2
<i>Rhus typhina</i> L.	6, 27, 34, 37, 42, 57	6
<i>Ribes rubrum</i> L.	16	1
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	1, 2, 3, 7, 8, 11, 15, 17a, 18, 22, 23, 24, 25, 26, 29, 30, 33, 35, 36, 38, 42, 50, 51, 56, 57, 62, 64, 68, 72, 73, 74	31
<i>Rosa canina</i> L.	5, 17a, 23, 29, 31a, 37, 71	7
<i>Rosa rubiginosa</i> L.	29	1
<i>Rosa rugosa</i> Thunb.	50, 52	2
<i>Rosa</i> sp.	5, 6, 12, 16, 17b, 19, 21, 23, 24, 27, 32, 34, 42, 49, 62, 69	16
<i>Salix alba</i> L.	2, 4, 45	3
<i>Salix aurita</i> L.	24	1
<i>Salix babylonica</i> L. 'Tortuosa'	6, 24, 27, 56	4
<i>Salix caprea</i> 'Kilmarnock'	70	1
<i>Salix</i> × <i>sepulcralis</i> Simonk. 'Chrysocoma'	5, 35, 45	3
<i>Salix viminalis</i> L.	2	1
<i>Sambucus nigra</i> L.	1, 11, 15, 24, 35, 37, 39, 51, 56, 63, 67, 74	12
<i>Sarothamnus scoparius</i> (L.)W.D.J.Koch	34, 43	2
<i>Sorbaria sorbifolia</i> (L.)A.Braun	31b, 42	2
<i>Sorbus aucuparia</i> L.	5, 11, 12, 17a, 31b, 35, 41, 42, 44, 46, 57, 62, 64, 67, 68, 73	16
<i>Sorbus intermedia</i> (Ehrh.)Pers.	34, 42	2
<i>Spiraea</i> 'Arguta'	5	1
<i>Spiraea chamaedryfolia</i> L. emend. Jacq.	5, 23, 42, 56	4
<i>Spiraea</i> 'Grefsheim'	44	1
<i>Symphoricarpos albus</i> (L.)S.F.Blake	1, 15, 17b, 31a, 31b, 34, 56, 65, 67, 72, 74	11

cd. tab. 1 – cont. Table 1

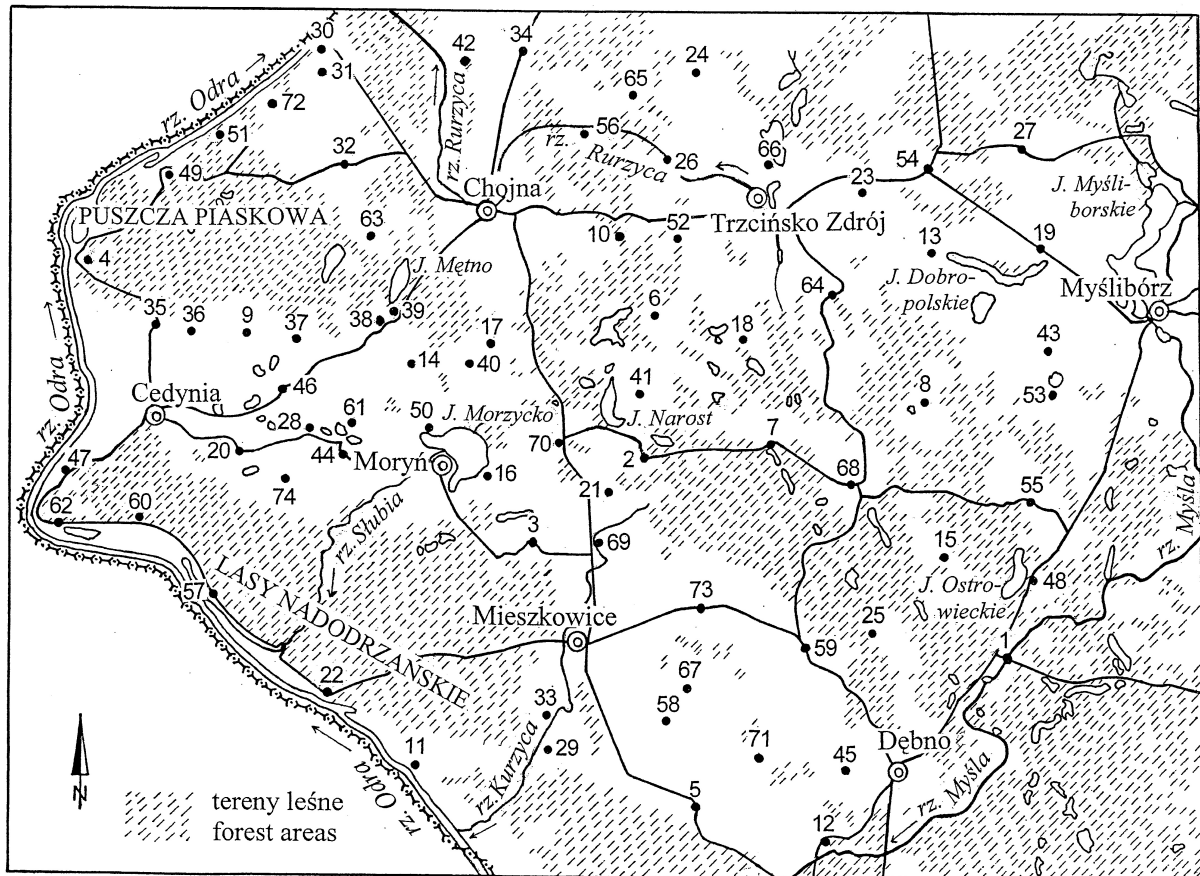
1	2	3
<i>Syringa</i> × <i>chinesis</i> Willd.	57	1
<i>Syringa vulgaris</i> L.	7, 12, 17b, 20, 21, 29, 30, 31a, 35, 40, 42, 44, 48, 53, 57, 65, 67, 70, 71, 72	20
<i>Tamarix tetrandra</i> Pall.	67	1
<i>Tilia cordata</i> Mill.	1, 7, 10, 12, 14, 19, 23, 33, 36, 37, 39, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 52, 53, 59, 60, 63, 66, 67, 68	25
<i>Tilia</i> 'Euchlora'	34	1
<i>Tilia platyphyllos</i> Scop.	1, 3, 4, 5, 10, 12, 14, 15, 21, 29, 31a, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 47, 53, 54, 59, 60, 63, 65, 66, 67, 68, 73	32
<i>Tilia tomentosa</i> 'Pendula'	54	1
<i>Ulmus glabra</i> Huds.	1, 7, 17a, 25, 29, 31b, 38, 56, 57, 65, 71, 74	12
<i>Ulmus</i> × <i>holandica</i> Mill.	5, 67	2
<i>Ulmus laevis</i> Pall.	1, 2, 4, 17a, 20, 22, 23, 29, 31b, 37, 38, 41, 48, 54, 57, 63, 65, 74	18
<i>Ulmus minor</i> Mill. emend. Richens	12, 51, 57, 62	4
<i>Vinca minor</i> L.	21, 42	2
<i>Yucca filamentosa</i> L.	45, 63, 71	3

Zmierzono obwód pnia niektórych drzew, zwłaszcza cennych ze względu na osiągnięte wielkości. Obwód pnia mierzono na wysokości 130 cm nad powierzchnią gleby lub na innej wysokości, co odnotowano w tab. 2.

Tabela 2. Obwody pni niektórych drzew i pędu bluszczu pospolitego – *Hedera helix* (na wys. 130 cm)
Table 2. Circumferences of trunks of some trees and sprout of *Hedera helix* (at the height of 130 cm)

Gatunek, odmiana Species, variety	Wieś z kościołem – obwody pni albo pędu [cm] Village with church – circumferences of trunks, or of sprout [cm]
1	2
Gymnospermae	
<i>Chamaecyparis lawsoniana</i>	Nawodna – 54, 45, Stołeczna – 105, 92
<i>Juniperus virginiana</i>	Gozdowice – 160
<i>Juniperus virginiana</i> 'Pendula'	Nawodna – 46
<i>Picea abies</i>	Kamienny Jaz – 196
<i>Taxus baccata</i>	Golenice – 115 (wysokość drzewa ok. 12 m – the height of the tree ca. 12 m), Witnica – 170 (na wys. 70 cm – at the height of 70 cm), 150, 145
<i>Thuja occidentalis</i>	Dolsko – 132, Goszków – 66
<i>Thuja orientalis</i>	Godków (kościół w starej części wsi – the church in the old part of village) – na wys. ok. 20 cm rozgałęzia się na 2 pnie o obw. 70 i 59 – at the height ca. 20 cm branched out into 2 trunks 70 and 59 circumference
<i>Thuja plicata</i>	Narost – 170
Angiospermae	
<i>Acer platanoides</i>	Czelin – 210, 155, Lisie Pole – 248, 238
<i>Fraxinus excelsior</i>	Golenice – 480, Grzymiradz – 300
<i>Hedera helix</i>	Golice – 16, Lubiechów Górny – 70, Żelichów – 30, 20 (na wys. 35 cm – at the height of 35 cm)
<i>Quercus petraea</i>	Góralice – 420
<i>Quercus robur</i>	Kierzków – 410, Stara Rudnica – 318
<i>Robinia pseudoacacia</i>	Grzybno – 241, 223, Rurka – 365
<i>Tilia cordata</i>	Nawrocko – 355, Orzechów – 300
<i>Tilia</i> 'Euchlora'	Lisie Pole – 205
<i>Tilia platyphyllos</i>	Lisie Pole – 225, 203, Łukowice – 340, Nawodna – 502, Strzeszów – 385, 342, 221, Troszyn – 300
<i>Ulmus laevis</i>	Kłepicz (w pobliżu terenu z kościołem – near areas with church) – 248, 203, Strzelcyn – 340

Wykonano dokumentację fotograficzną. Lokalizację wsi, w których prowadzono badania, przedstawia rys. 1.

1 – Barnówko, 2 – Białęgi, 3 – Bielin, 4 – Bielinek, 5 – Boleszkowice, 6 – Brwice, 7 – Chelm Dolny, 8 – Chłopowo, 9 – Czachów, 10 – Czartoryja, 11 – Czelin, 12 – Dargomyśl, 13 – Dopropole, 14 – Dolsko, 15 – Dyszno, 16 – Gądno, 17 – Godków, 18 – Gogolice, 19 – Golenice, 20 – Golice, 21 – Goszków, 22 – Gozdowice, 23 – Góralice, 24 – Grzybno, 25 – Grzymiradz, 26 – Kamienny Jaz, 27 – Kierzków, 28 – Kłępicz, 29 – Kłosów, 30 – Krajnik Dolny, 31 – Krajnik Górny, 32 – Krzymów, 33 – Kurzycko, 34 – Lisie Pole, 35 – Lubiechów Dolny, 36 – Lubiechów Górny, 37 – Łukowice, 38 – Mętno, 39 – Mętno Małe, 40 – Mirowo, 41 – Narost, 42 – Nawodna, 43 – Nawrocko, 44 – Nowe Objezierze, 45 – Oborzany, 46 – Orzechów, 47 – Osinów Dolny, 48 – Ostrowiec, 49 – Piasek, 50 – Przyjezierze, 51 – Raduń, 52 – Rosnowo, 53 – Roścín, 54 – Rów, 55 – Różańsko, 56 – Rurka, 57 – Siekierki, 58 – Sitno, 59 – Smolnica, 60 – Stara Rudnica, 61 – Stare Objezierze, 62 – Stary Kostrzynek, 63 – Stoki, 64 – Stołeczna, 65 – Strzelczyn, 66 – Strzeszów, 67 – Troszyn, 68 – Warnice, 69 – Wierzchlas, 70 – Witnica, 71 – Wysoka, 72 – Zatoń Dolna, 73 – Zielin, 74 – Żelichów.

Rys. 1. Lokalizacja wsi
Fig. 1. Localization of the village

WARUNKI PRZYRODNICZE

Wsie, w których badano zadrzewienie terenów przykościelnych, położone są w obrębie Pojezierza Myśliborskiego, Równiny Gorzowskiej i Kotliny Freienwaldzkiej. Najsilniej zróżnicowaną powierzchnią charakteryzuje się Pojezierze Myśliborskie, będące najbardziej na zachód wysuniętą częścią Pojezierza Zachodniopomorskiego. Morenę denną, wyniesioną do 70–80 m n.p.m., przecinają tutaj wały wzgórz moreny czołowej – fazy myśliborskiej i fazy chojeńskiej, wyniesione do około 100 m n.p.m. Najwyższe wzgórze o nazwie Zwierzyniec, osiągające 166 m n.p.m., znajduje się w obrębie Wzgórz Krzymowskich (nazwanych tak od wsi Krzymów) z Puszczą Piaskową (której nazwa wywodzi się od wsi Piasek). Jest to kraina wielu jezior, z których największym jest Jezioro Myśliborskie, a najgłębszym – o maksymalnej

głębokości 60 m – jezioro Morzycko, nad którym położone jest niewielkie miasto Moryń z cennymi zabytkami architektury.

Z Pojezierzem Myśliborskim sąsiaduje od południa Równina Gorzowska – jej część zachodnia, na którą składają się: równina sandrowa rzeki Słubi, wysoczyzna moreny dennej w okolicy Mieszkowic i Boleszkowic, osiągająca wysokość 60–68 m n.p.m., oraz znaczna część sandru rzeki Myśli. Równiny sandrowe urozmaicone są niewielkimi jeziorami i nieckami wytopiskowymi, w większości wypełnionymi torfem. Największym z jezior jest Jezioro Ostrowieckie (Borówka 2002). Równina Gorzowska stanowi zachodnią część Pojezierza Południowopomorskiego.

Kotlina Freienwaldzka – będąca częścią Pradoliny Toruńsko-Eberswaldzkiej – w granicach Polski rozciąga się wzdłuż Odry, od okolic Kostrzyna do Starego Kostrzynka. Jest to płaskie i podmokłe dno doliny Odry, wyniesione około 4–10 m n.p.m., oraz równina wyższego poziomu terasy Odry, wyniesiona około 20 m n.p.m., z pojedynczymi formami wydmy. Od wschodu kotlinę ogranicza stroma, wyniesiona do 30 m krawędź podcinająca obszar Równiny Gorzowskiej (Borówka 2002).

Omawiany obszar przecinają rzeki płynące do Odry. Na południe spływają: Słubia, Kurzyca i Myśla wraz z dopływem o nazwie Kosa. Przez Pojezierze Myśliborskie płyną ku północy: Rurzyca, z dopływem o nazwie Kalica, oraz Tywa, która wpływa do Odry dopiero pod Gryfinem.

Z urozmaiconą rzeźbą terenu związane są różne gleby, a różnorodność siedlisk warunkuje występowanie rozmaitych zbiorowisk roślinnych, w tym leśnych. Na terenach przykościelnych gleby są znacznie zmienione w wyniku zabiegów agrotechnicznych. Ponadto są to tereny dawnych przykościelnych cmentarzy.

Rozwojowi roślinności sprzyjają warunki klimatyczne. Zgodnie z wynikami badań Bojarczuka, Bugały i Chylareckiego (1980) omawiany obszar znajduje się w I rejonie zachodnim Polski, umiarkowanie ciepłym, o wpływach oceanicznych. Według Heinzego i Schreiber (1984) jest to obszar podstrefy 7a ze średnią wieloletnią temperaturą minimalną od $-17,7^{\circ}\text{C}$ do $-15,0^{\circ}\text{C}$.

Dane z lat 1956–1980 wskazują, że średnia roczna temperatura powietrza na terenie doliny Odry wynosi $8,0^{\circ}\text{C}$, a na pozostałym obszarze od $7,0$ do $8,0^{\circ}\text{C}$. Średnia suma opadów – z lat 1956–1975 – wynosi w miejscach nad Odrą od 501 mm (w Bielinku) i 517 mm (w Czelinie) do 544 mm (w Gozdowicach); na pozostałym obszarze od 511 mm (w Mieszkowicach) do 643 mm (w Myśliborzu). Okres wegetacyjny trwa od 220 do 230 dni (Kozłowski i in. 1977, Kozłowski 1983, Kozłowski i Michalska 2001).

WYNIKI I DYSKUSJA

Na 76 terenach przykościelnych zarejestrowano drzewa i krzewy 166 taksonów, w tym 50 nagonasiennych (rys. 1, tab. 1). Najwięcej, tj. 66 gatunków i odmian, zanotowano na terenie przykościelnym we wsi Troszyn, gdzie występuje wiele roślin młodych. Na pozostałych

terenach przykościelnych odnotowano wysoką liczbę taksonów, tj. 30 gatunków i odmian we wsi Brwice, natomiast najmniej, gdyż zaledwie 3 gatunki, we wsi Strzeszów oraz po 4 taksony (w tym gatunki i odmiany) we wsiach Czachów, Krajnik Dolny, Piasek, Smolnica i Stare Objezierze.

Z nagonasiennych najczęściej występują *Picea abies* (na 40 terenach przykościelnych) i *Thuja occidentalis* (na 21 terenach przykościelnych). Rosną również drzewa rzadko uprawiane w Polsce, jak: *Abies procera* (przy kościele na kolejowym osiedlu Godkowa), *Picea omorika* (przy drodze do kaplicy we wsi Barnówko) i *Pinus wallichiana* (młode okazy na terenie przykościelnym w Troszynie).

Do najczęściej występujących roślin okrytonasiennych – na terenach przykościelnych – należą: *Fraxinus excelsior* (w 37 wsiach), *Tilia platyphyllos* (w 32 wsiach), *Robinia pseudoacacia* (w 31 wsiach), *Acer platanoides* (w 26 wsiach), *Tilia cordata* (w 25 wsiach), *Buxus sempervirens* (w 22 wsiach) i *Aesculus hippocastanum* (na 20 terenach przykościelnych w obrębie 19 wsi) – fot. 1.

Fot. 1. *Aesculus hippocastanum* i *Taxus baccata* przy kościele we wsi Witnica (fot. S. Jurzyk-Nordlów)
Photo 1. *Aesculus hippocastanum* and *Taxus baccata* at church in Witnica village (photo S. Jurzyk-Nordlów)

Często występuje *Hedera helix* (to pnącze odnotowano na 35 terenach przykościelnych w obrębie 34 wsi; są tam kwitnące i owocujące okazy) – fot. 2.

Fot. 2. Lubiechów Górny: bluszcz (*Hedera helix*) na dębie (*Quercus robur*) (fot. M. Nowakowska)
Photo 2. Lubiechów Górny: the ivy (*Hedera helix*) on oak (*Quercus robur*) (photo M. Nowakowska)

Z rzadziej uprawianych w Polsce roślin okrytonasiennych występują: *Liriodendron tulipifera* – młody okaz, *Cotinus coggygria* ‘*Rubrifolius*’ i *Catalpa bignonioides* – młody okaz (na terenie przykościelnym we wsi Troszyn), *Berberis julianae* (na dawnym cmentarzu z pozostałościami nagrobków we wsi Barnówko), *Berberis verruculosa* (przy kościele we wsi Góralice), *Tilia* ‘*Euchlora*’ (przy kościele we wsi Lisie Pole), *Tilia tomentosa* ‘*Pendula*’ (przy kościele we wsi Rów), *Prunus* ‘*Kanzan*’ (przy kościele we wsi Brwice), *Ailanthus altissima* (przy kościele we wsi Siekierki), *Cotinus coggygria* (przy kościele na nawsiu Godkowa), *Cornus controversa* (przy kościele we wsi Mętno Małe).

Widoczna jest tendencja do wprowadzania na tereny przykościelne kultywarów (odmian uprawnych). W niektórych wsiach, zwłaszcza tam, gdzie przy kościele zachował się cmentarz, kultywary stanowią znaczny procent nagonasiennych. Jest tak: we wsi Grzybno, gdzie zarejestrowano 27 gatunków i odmian, w tym 16 nagonasiennych, a wśród tych ostatnich 9 kultywarów; we wsi Kłósów, gdzie wśród 23 gatunków i odmian jest 9 nagonasiennych, w tym 5 kultywarów; we wsi Mętno, gdzie wśród 16 gatunków i odmian

jest 8 nagonasiennych, w tym 5 kultywarów; we wsi Rościn, gdzie wśród 10 gatunków i odmian są 3 nagonasienne, w tym 2 kultywary; w Troszynie, gdzie zarejestrowano 66 gatunków i odmian, w tym 28 nagonasiennych, a wśród nich 12 kultywarów; w Witnicy, gdzie wśród 21 gatunków i odmian jest 12 nagonasiennych, w tym 7 kultywarów.

Tendencja taka występuje również tam, gdzie przy kościele nie ma cmentarza. Jest tak we wsi Brwice, gdzie usunięto stare drzewa i posadzono przede wszystkim rośliny iglaste, w większości obce dla miejscowego krajobrazu i nieodpowiednie dla otoczenia kościoła w starym stylu. Z zarejestrowanych przy kościele w Brwicach 30 gatunków i odmian – 17 stanowią rośliny nagonasienne, z których 10 jest rangi kultywaru. W Gądnie, przy domu zaadaptowanym na kościół, zarejestrowano 14 gatunków i odmian, w tym 4 nagonasienne, a wśród nich 2 kultywary. Przy kościele we wsi Góralice odnotowano 21 gatunków i odmian, w tym 9 nagonasiennych, z których 5 to kultywary; we wsi Nawrocko – 11 gatunków i odmian, w tym 6 nagonasiennych, wśród których 4 są kultywarami; w Rosnowie – 13 gatunków i odmian, w tym 7 nagonasiennych, wśród których 5 jest w randze kultywaru.

Na objętych badaniem terenach przykościelnych rosną drzewa, które – zgodnie z normami podanymi przez Majdeckiego (1993) – osiągnęły wymiary pomnikowe lub są do nich zbliżone (niektóre przedstawiano w tab. 2). Są to w większości rośliny zdrowe. W złym stanie zdrowotnym są zazwyczaj drzewa kasztanowca białego (*Aesculus hippocastanum*); szkody powoduje przede wszystkim szrotówek kasztanowcowiaczek (*Cameraria ohridella*).

Zadrzewienie terenów przykościelnych we wsiach położonych między Odrą a Myślą jest w pewnym stopniu podobne do zadrzewień przykościelnych we wsiach innych regionów Pomorza Zachodniego, zwłaszcza ze względu na gatunki roślin występujące najczęściej, w tym stare drzewa. Wyniki badań Stachak i in. (1997, 1998, 1999), Kubusa i Nowaka (1999) oraz Kubusa (2002) wskazują, że do najczęściej występujących drzew należą: *Tilia cordata* i *T. platyphyllos*, *Robinia pseudoacacia*, *Acer platanoides*, *Aesculus hippocastanum*, *Fraxinus excelsior* i *Picea abies*. Częstym krzewem jest *Sambucus nigra*, a pnączem – *Hedera helix*, też kwitnące i owocujące okazy. Obwody pni drzew oraz pędów pnącza *Hedera helix* przy kościołach we wsiach między Odrą a Myślą – podobnie jak we wsiach położonych w innych regionach Pomorza Zachodniego – wskazują, że przynajmniej niektóre okazy tych roślin rosły już w okresie, gdy tereny przykościelne pełniły funkcję cmentarzy (przykościelne cmentarze likwidowano od drugiej połowy XIX wieku, pozostawiając zadrzewienia).

Wyniki badań wskazują też, że na tereny przykościelne we wsiach położonych między Odrą a Myślą – podobnie jak na takie tereny w innych regionach Pomorza Zachodniego – drzewa obcego pochodzenia wprowadzano już w czasie, gdy pełniły one rolę cmentarzy. Świadczą o tym obwody pni, np. takich drzew, jak: *Chamaecyparis lawsoniana*, *Thuja plicata*, *Juniperus virginiana*, *Tilia* 'Euchlora', *T. tomentosa* 'Pendula', *Morus alba*, *Aesculus turbinata* Blume (tab. 2 oraz Stachak i in. 1997, 1998, 1999, Kubus i Nowak 1999, Kubus 2002).

Tendencję do wprowadzania kultywarów obserwuje się na terenach przykościelnych położonych w różnych regionach Pomorza Zachodniego – dotyczy to zwłaszcza terenów, które nadal spełniają funkcję cmentarza. Większą liczbę kultywarów odnotowano przy niektórych kościołach: na wspomnianych wcześniej terenach przykościelnych we wsiach między Odrą a Myślą, a ponadto np. w Jasienicy (Stachak i in. 1999), w Konarzewie oraz Świerznie (Kubus 2002) i w Szczecinie – na terenach przykościelnych przy ulicach Słowackiego i Inwalidzkiej (Stachak i in. 1997).

WNIOSKI

1. Wyniki badań wskazują, że na terenach przykościelnych – w 74 wsiach położonych w południowo-zachodniej części województwa zachodniopomorskiego, między Odrą a Myślą – rosną drzewa i krzewy 166 gatunków i odmian.
2. Wiele jest drzew i krzewów starych; są drzewa, które osiągnęły wymiary pomnikowe lub zbliżone do pomnikowych.
3. Większość drzew i krzewów starych jest w dobrym stanie zdrowotnym. Rośliny te mogą dostarczyć cennego materiału genetycznego.
4. Zadrzewienie terenów przykościelnych we wsiach położonych między Odrą a Myślą jest w pewnym stopniu podobne do zadrzewień przykościelnych we wsiach innych regionów Pomorza Zachodniego. Niektóre gatunki – reprezentowane zwłaszcza przez stare okazy – odnotowano przy większości kościołów.
5. Przy dosadzaniu roślin nowych widoczna jest tendencja do wprowadzania iglastych kultywarów (odmian uprawnych). Zastępowanie starych drzew i krzewów, zwłaszcza gatunków krajowych, iglastymi kultywarami – obcymi dla miejscowego krajobrazu – nie jest właściwe. Wprowadzanie roślin na tereny z zabytkami powinno być konsultowane z odpowiednio przeszkolonymi służbami gminy.

PIŚMIENNICTWO

- Bojarczuk T., Bugała W., Chylarecki H.** 1980. Zrejonizowany dobór drzew i krzewów do uprawy w Polsce. *Arbor.* Kórn. 25, 329–372.
- Borówka R.K.** 2002. Środowisko geograficzne [w: *Przyroda Pomorza Zachodniego*]. Szczecin, Oficyna In Plus, Wołczkowo, 6–105.
- Heinze W., Schreiber D.** 1984. Eine neue Kartierung der Winterhärtezonen für Gehölze in Europa. *Mitt. Dtsch. Dendrol. Ges.* 75, 11–56.
- Koźmiński C.** 1983. Agroklimat województwa szczecińskiego. Szczec. Tow. Nauk., Szczecin.
- Koźmiński C., Michalska B.** 2001. Atlas klimatycznego ryzyka uprawy roślin w Polsce. AR i US, Szczecin.
- Koźmiński C., Trzeciak S., Czarnecka M.** 1977. Opady atmosferyczne na terenie województwa szczecińskiego, AR Szczecin.

- Kubus M.** 2002. Drzewa i krzewy wiejskich terenów przykościelnych i cmentarzy w okolicach Kamienia Pomorskiego i Trzebiatowa. *Folia Univ. Agric. Stetin.*, Ser. Agric. 90 (226), 103–118.
- Kubus M., Nowak G.** 1999. Drzewa i krzewy terenów przykościelnych oraz cmentarzy wyspy Wolin. *Folia Univ. Agric. Stetin.*, Ser. Agric. 76 (198), 27–40.
- Majdecki L.** 1993. Ochrona i konserwacja zabytkowych założeń ogrodowych. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Stachak A., Kubus M., Nowak G.** 1998. Drzewa i krzewy wiejskich terenów przykościelnych i cmentarzy w południowej części Niziny Szczecińskiej. *Folia Univ. Agric. Stetin.*, Ser. Agric. 71 (188), 115–151.
- Stachak A., Kubus M., Nowak G.** 1999. Drzewa i krzewy wiejskich terenów przykościelnych i cmentarzy w części Niziny Szczecińskiej po zachodniej stronie Odry i Zalewu Szczecińskiego. *Folia Univ. Agric. Stetin.*, Ser. Agric. 76 (198), 3–25.
- Stachak A., Kubus M., Nowakowska M., Wraga K.** 1997. Drzewa i krzewy ogródków przykościelnych Szczecina. *Zesz. Nauk. AR Szczecin* 178, Rol. Ser. Przyr. 66, 35–62.
- Węglarski K. (red.)** 2004. *Index Plantarum. Hortus Botanicus Universitatis Posnaniensis*, Poznań.